

Підвищення кваліфікації працівників бібліотечної системи НАН України

У квітні–травні 2009 р. для бібліотек науково-дослідних установ НАН України, розташованих у Києві, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського здійснила низку заходів, спрямованих на підвищення фахового рівня бібліотечних працівників різних категорій. Зокрема, для керівників бібліотек НДУ було проведено два семінари, головна мета яких – всебічно проаналізувати роботу бібліотек системи у 2008 р., окреслити існуючі проблеми, ознайомитися зі здобутками і досвідом роботи окремих бібліотек, визначити пріоритети та основні завдання на перспективу, обговорити перші результати діяльності бібліотек у нинішньому році.

На семінарі «Підсумки роботи бібліотек НДУ у 2008 р.» фахівцями відділу бібліотекознавства НБУВ було проаналізовано роботу бібліотек загалом і кожної установи окремо за матеріалами перевірок і наданою бібліотеками планово-звітною документацією.

Відкрила семінар учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, ст. наук. співробітник НБУВ **Г. І. Солоїденко**, яка наголосила, що в умовах економічної кризи одними з найвразливіших установ є бібліотеки. Саме тому Верховна Рада України прийняла Постанову «Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки закладів культури в період економічної кризи» № 1114-У1 від 5 березня 2009 р. Документом передбачається здійснення невідкладних заходів щодо збереження мережі бібліотек, заборона виселення та закриття бібліотек, не дозволяється скорочувати видатки на їхнє утримання. Керівники бібліотек у разі необхідності мають орієнтуватися на Постанову як юридичну основу для забезпечення повноцінного функціонування очолюваних ними підрозділів.

Доповідачка приділила увагу питанням формування бібліотечно-інформаційних ресурсів. Аналізуючи стан комплектування у бібліотечній системі НАН України у 2008 р., вона констатувала зменшення кількості літератури, яка надійшла до бібліотечних фондів, збереження тенденції основних надходжень за рахунок дарів, передплати та документообміну. Говорилося також про досвід накопичення та використання бібліотеками інформації на електронних носіях, створення на базі окремих бібліотек електронних репозитаріїв. Наголошувалося на необхідності посилення уваги до питань збереження фондів, дотримання термінів проведення перевірок, обов'язкового документального оформлення їхніх результатів та надсилання документів, за підсум-

ками переобліків, до відділу бібліотекознавства НБУВ.

Позитивну оцінку було дано роботі бібліотек інститутів археології, ботаніки, біології південних морів, зоології, МГІ, літератури, Національного ботанічного саду, Карадазького природного заповідника з раритетними фондами.

Розглядався стан матеріально-технічного забезпечення бібліотек, зокрема зазначалося, що до цього часу не мають комп'ютерів 10 відсотків бібліотек, а у 20 відсотків комп'ютерна техніка застаріла; проблемним залишається питання запровадження єдиного програмного забезпечення. На завершення свого виступу Г. І. Солоїденко зазначила, що сьогодні забезпечити самотужки потрібними ресурсами своїх користувачів не в змозі жодна бібліотека, тому потрібно об'єднувати зусилля, координувати комплектування, поєднувати накопичені ресурси єдиним інформаційно-пошуковим апаратом. Саме за такими принципами мають формуватися інформаційні ресурси бібліотек НАН України.

Розгорнутий аналіз стану бібліотечно-інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування читачів бібліотек НДУ було зроблено у виступі мол. наук. співробітника НБУВ **В. П. Здановської**. Вона зазначила, що бібліотечно-інформаційне та довідково-бібліографічне забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у 2008 р. традиційно здійснювалося шляхом надання у користування бібліотечно-інформаційних ресурсів, забезпечення доступу до світових онлайн-наукowo-інформаційних ресурсів, створення власних бібліографічних і повнотекстових БД, підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів. Аналізувалася динаміка статистичних показників, відзначалася тенденція до зростання чисельності таких категорій читачів, як аспіранти та науковці. Увага присутніх акцентувалася, з одного боку, на зменшенні основних кількісних показників традиційного обслуговування, наприклад, книговидачі і відвідувань, а з другого – на позитивних тенденціях у більшості бібліотек до задоволення інформаційних потреб читачів шляхом використання електронних ресурсів.

У виступі було проілюстровано ефективність використання електронних періодичних видань, передплачених НБУВ. Серед науково-дослідних установ, які найактивніше використовували передплачені інформаційні ресурси, називалися НТК «Інститут монокристалів», ФТПНТ, Інститут фізико-органічної хімії та вуглекислоти.

На жаль, 22 академічні установи, через відсутність телекомунікаційних каналів, взагалі не користувалися онлайновими ресурсами.

Доповідачка також розповіла про досвід створення бібліотеками НДУ електронних репозитаріїв своїх установ. Так, бібліотека Інституту біології південних морів, маючи власний досвід і напрацювання, а також використовуючи можливості міжнародного проекту ОДИНЕСЕТ, здійснила тренінги організації репозитаріїв для працівників бібліотек Інституту гідробіології, Карадзького природного заповідника та Морського гідрофізичного інституту. Зазначалося, що у зв'язку зі святкуванням 90-річчя НАН України активізувалася робота з організації ювілейних книжкових виставок, розгорнутих експозицій із залученням архівних та фотодокументів, присвячених історії розвитку та здобуткам Академії, своєї установи, виставок, присвячених відомим вітчизняним ученим. Вказувалося також на поширену практику створення віртуальних виставок на сайтах науково-дослідних установ.

Тривала робота з традиційними каталогами та картотеками, понад 40 бібліотек набули досвіду створення БД, більшість бібліотек здійснюють наповнення ЕК. Позитивну оцінку бібліотеки отримали за пропаганду своїх фондів і бібліотечних послуг, підготовку бібліографічних видань, публікацію статей з досвіду роботи бібліотек (бібліотеки інститутів біохімії, електрозварювання, історії України, мистецтвознавства, фольклористики та етнології, кібернетики, літератури, надтвердих матеріалів та ін). Низка бібліотек брала безпосередню участь у підготовці наукових видань, наприклад, словника «Науковці України ХХ–ХХІ століть» (бібліотека Інституту енциклопедичних досліджень), «Екологічної енциклопедії», сьомого тому «Енциклопедії сучасної України» (бібліотека Інституту ботаніки), матеріалів до восьмого, дев'ятого і десятого томів «Енциклопедії сучасної України» (бібліотека Інституту енциклопедичних досліджень) та ін.

Завершуючи свій виступ, В. П. Здановська зазначила, що належний якісний рівень бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування значною мірою забезпечує підтримка бібліотек з боку адміністрацій та інформаційно-бібліотечних рад установ, посилення міжбібліотечної співпраці.

У виступі наук. співробітника НБУВ **Н. І. Смаглової** аналізувався стан кадрового забезпечення бібліотек НДУ. Як зазначалося, проблеми, що накопичувалися останнім часом, залишилися невирішеними і в 2008 р. На жаль, зберігається тенденція до зменшення кількості фахівців з вищою спеціальною освітою та зростання кількості бібліотечних працівників з середньою освітою, існує група бібліотек, штати яких укомплектовано фахівцями пенсійного або передпенсійного віку.

Тривожною є також тенденція до зменшення групи працівників зі стажем роботи 1–5 років, що у майбутньому ускладнить підготовку резерву кадрів. Як і раніше, має місце плінність кадрів у групі працівників зі стажем

роботи від 10 до 30 років. Тобто бібліотеки на місцях продовжують втрачати найбільш досвідчених фахівців.

У виступі зазначалося, що бібліотеки суттєво відрізняються за обсягами і характером роботи, що виконується. Наводилися приклади, коли при мінімальному штаті (1–2 працівники), бібліотеки виконують великий обсяг роботи, а саме: видають бібліографічні покажчики, створюють електронні ресурси, проводять комплексні заходи, наприклад, дні аспіранта, беруть участь у підготовці наукових видань своєї установи тощо. Наголошувалося, що у період фінансової нестабільності керівники бібліотек повинні чітко визначити пріоритети у роботі, забезпечити належне завантаження кожного працівника, документально закріпити посадовими інструкціями та планами роботи виконання їхніх функціональних обов'язків. У виступі було дано високу оцінку роботі бібліотечних колективів інститутів археології, біохімії, літератури, зоології, проблем міцності, ФТІНТу, економіки промисловості, експериментальної патології, онкології і радіобіології, регіональних досліджень, біології південних морів, ГАО та ін. **Н. І. Смаглова** відзначила роботу з кадрами керівника бібліотеки Інституту археології **В. А. Колеснікової**, яка долучила колектив до роботи з виявлення і поповнення складу бібліотечних колекцій, введення їх у науковий обіг, до вивчення читальських запитів та оцінювання читачами якості задоволення бібліотекою їхніх потреб, що дало змогу покращити взаємодію таких важливих елементів бібліотечної системи, як книга–читач–бібліотека. Під час виступу було також детально розглянуто звітні документи бібліотек. Наголошувалося на відповідальності керівників бібліотек за звітні статистичні дані, які в обов'язковому порядку мають фіксуватися в обліковій документації бібліотеки. Доповідачка зауважила, що найближчим часом бібліотеки отримують аналітичний збірник «Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України у 2008 році», матеріали якого пропонується обговорити у кожному колективі, а наведені середні статистичні показники використовувати як орієнтири для визначення обсягів завдань та оцінки власної роботи.

Програма семінару передбачала виступи з досвіду роботи бібліотек системи НАН України. Так, присутні мали змогу ознайомитися з роботою бібліотеки Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології з вивчення та висвітлення основних етапів розвитку Інституту, пропаганди наукових здобутків учених. Як зазначила у своєму виступі зав. бібліотеки цього Інституту **П. М. Шкатула**, протягом кількох років бібліотека активно співпрацює з науковцями установи у питаннях підготовки біографічних і бібліографічних видань. На конкурсі кращих публікацій з популяризації досягнень науки у 2008 р. авторському колективу Інституту, до складу якого увійшла і зав. бібліотеки, за підготовку видань із серії «Пам'яті видатних вчених-онкологів України» було присвоєно перше місце і вручено диплом.

П. М. Шкатула зауважила, що сьогодні, як ніколи, кожна бібліотека повинна дбати про власний авторитет і авторитет своєї професії шляхом всебічного сприяння роботі учених, модернізації бібліотек, упровадження новітніх технологій, розширення кола інформаційних послуг і бібліотечної співпраці.

З належною увагою учасники семінару вислухали виступ зав. бібліотеки Головної астрономічної обсерваторії **Н. В. Печероги** про досвід роботи з уведення в науковий обіг видань з особистого книжкового зібрання д-ра фіз.-мат. наук Л. М. Шульмана. Ця робота здійснювалася за сприяння керівництва та інформаційно-бібліотечної ради обсерваторії.

У ході семінару керівники бібліотек мали змогу обмінятися думками, отримати індивідуальні консультації від фахівців НБУВ, взяти участь у презентації п'ятого випуску збірника документів і матеріалів «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України», підготовленого НБУВ, а також ознайомитися з новими надходженнями до читального залу відділу бібліотекознавства НБУВ під час перегляду літератури, проведеного наук. співробітником НБУВ **С. М. Масловською**.

На етапі формування програми семінару «Сучасна бібліотека: традиції, новаторство, пріоритети розвитку» відділ бібліотекознавства ретельно переглянув пропозиції з місць, тематику консультацій, за якими зверталися до НБУВ окремі працівники бібліотек. Все це робилося з метою акцентувати увагу учасників семінару на основних напрямках роботи на перспективу, конкретизувати завдання, проконсультувати учасників зібрання щодо методики їх реалізації, а також дати чіткі орієнтири з питань організації роботи бібліотеки, управління колективом в умовах існуючого правового поля.

Семінар відкрився виступом ученого секретаря Інформаційно-бібліотечної ради **Г. І. Солоїденко** «Сучасна бібліотека: традиції, новаторство, пріоритети розвитку». Вона поінформувала присутніх про Загальні збори Національної академії наук України, що відбулися 15 квітня 2009 р., наголосила на основних завданнях, поставлених перед науковцями Академії у вітальній промові Президента України В. А. Ющенко та у доповіді Президента НАН України Б. Є. Патона.

Зазначалося, що Загальні збори Академії дали імпульс для подальшого розвитку вітчизняної науки, реалізації завдань інформатизації наукових досліджень. Сьогодні мова йде не тільки про доступ до світових ресурсів науково-технічної інформації та створення власних електронних баз даних, а й про застосування сучасних суперкомп'ютерних систем та грид-технологій. Завдяки запровадженню спеціальної академічної програми на цей час вже об'єднано обчислювальні потужності 16 наукових установ, Україна стала членом найбільшого у світі міжнародного грид-проекту. Набуває актуальності наукове і науково-технічне забезпечення реалізації антикризових програм та проектів міністерств і відомств, органів місцевого самоврядування, розширення спів-

праці з ними. Академія наук повинна всіляко слугувати оновленню вітчизняної економіки. «Відповідно до цих завдань, а також згідно з вимогами «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009–2013рр.», ухвалених постановою Президії НАН України № 553 від 25.02.09 р., повинна сьогодні вибудовуватися система бібліотечно-інформаційного забезпечення потреб науки», – підсумувала свій виступ Г. І. Солоїденко.

Окремий тематичний блок програми семінару становили питання формування та збереження бібліотечних фондів. Про можливості бібліотек щодо нарощування власного інформаційного потенціалу за рахунок співпраці з НБУВ і використання передплатеної Бібліотекою зарубіжної періодики, а також застосування книгообміну як ефективного джерела поповнення бібліотечних фондів йшлося у виступах працівників Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів (ЦФБІР), головного бібліотекаря НБУВ **О. В. Полякової** та зав. сектору вітчизняного книгообміну **Л. А. Пестрецової**.

Досить детально учасники семінару розглядали питання роботи з окремими типами та видами документів, зокрема, з дисертаціями, документами для службового користування (ДСК). У виступі зав. сектору ЦФБІР **Т. І. Ключок**, присвяченому обліку дисертацій, зазначалося, що дисертація – це небалансовий документ, який реєструється ЦФБІР у «Книгах реєстрації надходження докторських / кандидатських дисертацій» та «Реєстраційних картотеках докторських / кандидатських дисертацій». Дисертації обліковуються індивідуально без зазначення вартості і не беруться на бухгалтерський облік. Ці документи штемпелюються, на них складається бібліографічний опис. Сумарний облік дисертацій здійснюється за аналогією сумарного обліку книжкових видань. НБУВ отримує дисертації з ВАКУ – обов'язковий примірник дисертацій, захист яких відбувся у наукових і навчальних установах України, та від зарубіжних університетів – шляхом МКО.

У повідомленні наук. співробітника відділу бібліотекознавства **Н. І. Смаглової** щодо роботи бібліотек зі спеціалізованими частинами фондів, зокрема документами ДСК, наголошувалося, що більшість непорозумінь, які виникають між бібліотекарями і користувачами – це результат відсутності належного юридичного закріплення у бібліотечних документах відповідальності користувача за бібліотечний документ, обладнання, користування інформаційними мережами тощо. Тому питання стосовно роботи зі спеціалізованими фондами, наприклад, рукописами, стародруками, історичними колекціями, газетними фондами, музичними, образотворчими, картографічними і дисертаційними документами необхідно передбачити у правилах користування бібліотекою НДУ, погоджених з ІБР і затверджених директором установи. Наприклад, згідно з правилами користування НБУВ, Бібліотека має право обмежити доступ до особливо цінних і рідкісних документів, колекцій, архівних

документів, включених до Державного реєстру культурного надбання, особам, які не мають соціально-правової, наукової, службової чи іншої документально підтвердженої потреби; ввести спеціальний режим користування окремими видами документів.

У правилах варто також передбачити пункт про право бібліотеки припинити або скоротити час обслуговування користувачів (за розпорядженням адміністрації) у разі виникнення непередбачених обставин, що перешкоджають її нормальному функціонуванню. Для роботи з дисертаціями та документами для службового користування (ДСК) правилами передбачається подання користувачем листа-клопотання з місця роботи або навчання на офіційному бланку установи за підписом її керівника. У кожній установі НАН України існують експертні комісії, які встановлюють та знімають гриф секретності, визначають термін зберігання документа, після закінчення якого документ, за відповідним актом, може передаватися з бібліотечного фонду до архіву. За консультаціями з питань роботи з фондом ДСК доповідачка запропонувала звертатися до Інституту архівознавства НБУВ (директор Інституту і зав. відділу архівознавства Лідія Миколаївна Яременко, тел. 288-14-31).

Теоретичні і практичні аспекти організації роботи з обмінним фондом бібліотеки обговорювалися у ході консультації, наданої головним бібліотекарем відділу обмінно-резервних фондів НБУВ **В. С. Кабковою**. Консультант, зокрема, зазначила, що, згідно з «Положенням про обмінний фонд видань науково-дослідної установи АН України» (додаток № 6 до Постанови Президії АН України № 241 від 9.09.92 р.), термін зберігання видань в обмінних фондах установи обмежується певними хронологічними рамками, що визначаються самою установою. Передавання видань Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського бібліотекам системи НАН України здійснюється за відповідним актом Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів (ЦФБІР) НБУВ. **В. С. Кабкова** наголосила, що вкрай важливо не тільки накопичувати фонди видань НДУ, а й вести активний обмін ними, розширювати географію партнерства з книгообміну, використовувати списки літератури, пропонуваної для книгообміну, розміщені на сайті НБУВ.

Про технологію передавання літератури від бібліотек НДУ до фондів депозитарного зберігання НБУВ йшлося у повідомленні зав. сектору НБУВ **О. Ю. Кірданової**. У виступі наголошувалося на неприпустимості списання літератури без попереднього погодження списку цієї літератури з ІБР установи та працівниками сектора депозитарного бібліотечного фонду НБУВ.

З повідомленням про функціонування служби МБА та доставляння документів у Національній бібліотеці

України імені В. І. Вернадського виступила зав. відділу міжбібліотечного науково-інформаційного сервісу НБУВ **В. М. Чупріна**. Вона зазначила, що відділ продовжує працювати і з міжнародними партнерами, хоча, звичайно, існують проблеми з фінансовими розрахунками. Обслуговування здійснюється на принципах еквівалентності обсягів замовлень. Для абонентів МБА України відділом надається низка послуг, зокрема виконання замовлення у день його надходження. Термінові замовлення дозволяється надсилати електронною поштою. Для абонентів МБА Бібліотека може скачувати і надсилати користувачам в електронному вигляді невелику за обсягом інформацію. Нині відділ відпрацьовує технології електронного доставляння документів.

Інтерес у присутніх викликали повідомлення зав. бібліотеки Інституту археології **В. А. Колеснікової** та керівника науково-інформаційного відділу Інституту літератури **М. А. Штолько**. Перша поділилася досвідом роботи з проведення соціологічного дослідження, яке дало змогу визначити пріоритети діяльності бібліотеки на перспективу, виявити як оцінюється користувачами рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування. У виступі представника Інституту літератури йшлося про досвід використання новітніх інформаційних технологій та пропаганди бібліотечно-інформаційних послуг (надання можливості читачам користуватися електронними БД відділу, ведення електронного пошуку бібліографічних матеріалів за тематикою досліджень установи, отримання інформації зі сторінки науково-інформаційного відділу на сайті Інституту, ознайомлення з віртуальними тематичними книжковими виставками та експрес-інформаційними виставками нових надходжень тощо).

Семінар завершився консультаціями з економічних і правових питань діяльності бібліотеки, які надали зав. відділу Київської регіональної профспілки працівників НАН України **Д. О. Ткач** і правовий інспектор праці Київської регіональної профспілки працівників НАН України **Ю. Л. Коноваленко**. Характеризуючи стан фінансування вітчизняної науки, консультанти визначили його як складний. Вони, зокрема, наголосили, що в умовах фінансової кризи, надзвичайно важливо забезпечити правовий і соціальний захист кожного працівника установи. У ситуації, що склалася, запобіганню та подоланню конфліктних ситуацій певною мірою сприятиме знання та дотримання положень колективної угоди, яка укладається між адміністрацією та профспілкою науково-дослідної установи.

Н. І. Смаглова,
наук. співробітник НБУВ.